

Maria Radziszewska*

Przełomy w rozwoju zawodowym nauczyciela w II RP i w okresie PRL w świetle biografii Henryka Nalewajka (1906–1979)

Breakthroughs in the Teacher's Professional Development in the Second Polish Republic and during the Polish People's Republic through the Prism of the Biography of Henryk Nalewajk (1906–1979)

Abstract: The article describes the life of Henryk Nalewajk (1906–1979), who was teacher in elementary schools in Mazovia, vocational schools in Kielce, the organizer of education in Warmia and Mazury. There were some groundbreaking events in his life that changed his way of thinking and behaviour, having also a significant impact on his professional development. The work presented stages of teacher's professional development in the context of various conditions, including political and educational ones in the Second Polish Republic and during the postwar time. Few areas have been selected to be described in detail: The choice of professional path, the stage of professional preparation, i.e. growing into a teacher's role, starting work and finally reaching the autonomy and professionalism as a teacher.

Keywords: Henryk Nalewajk, teacher, stages of professional development, breakthroughs in biography.

* Maria Radziszewska (ORCID: 0000-0003-0572-7631) – dr, adiunkt w Katedrze Pedagogiki Ogólnej i Opiekuńczej na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie; kontakt: maria.radziszewska@uwm.edu.pl.

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie dofinansował publikację.

Wprowadzenie

Zainteresowania badawcze koncentrują się wokół biografii Henryka Nalewajka. Był on nauczycielem. Wyróżnikiem w biogramie stały się etapy rozwoju zawodowego nauczyciela. Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto za Barbarą Kunat następujące etapy rozwoju zawodowego: wybór drogi zawodowej, kształcenie wstępne i przygotowanie zawodowe, rozpoczynanie kariery zawodowej, dochodzenie do autonomii i profesjonalizmu¹. Z dotychczasowego stanu badań wynika, że postać Nalewajka nie doczekała się opracowania naukowego. Kierunek analiz wyznaczył cel badań, którym było zdiagnozowanie specyfiki rozwoju zawodowego nauczyciela w II RP i w okresie PRL na tle indywidualnej drogi życiowej Henryka Nalewajka w kontekście wydarzeń przełomowych.

Podstawą dociekań badawczych stała się jakościowa analiza materiału źródłowego, w tym materiałów cudzych, materiałów osobistych i studiów nad literaturą. Ustalono, że poszczególne etapy rozwoju zawodowego stanowią integralną całość biegu życia nauczyciela Nalewajka. Nie pozbawione są doświadczeń o przełomowym znaczeniu, z których każde ma swoje konsekwencje. W rezultacie prowadzą do zmiany myślenia i postępowania. Ostatecznie Nalewajk osiąga mistrzostwo zawodowe i uznanie dla swoich dokonań w środowisku Warmii i Mazur, co było uwarunkowane rozwojem zawodowym we własnym, indywidualnym tempie.

Wybór drogi zawodowej

Henryk Nalewajk urodził się 15 stycznia 1906 r. w Brodowych Łąkach, położonych nad rzeką Omulew, w byłym zaborze rosyjskim, w guberni płockiej, w powiecie przasnyskim (obecnie powiat ostrołęcki)². Matka jego Antonina (1880–1966)

- 1 B. Kunat, *Spełnieni, ale niedocenieni. Rozwój zawodowy nauczycieli plastyki*, Białystok 2016, s. 59–70.
- 2 Zakładowe Archiwum Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie (dalej ZAWMUW), zespół: Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, sygn. 3839, Nalewajk Henryk, 1 września 1951–1 listopada 1953, Życiorys, Olsztyn, 23 marca 1952, k. 3; Zespół: 0112d/, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej

pochodziła z rodziny Sztembergów. Ojciec Grzegorz (1876–1953) był organistą w parafii Dzierzgowo, w powiecie przasnyskim (obecnie powiat mławski) do 1938 r. Henryk wychowywał się w rodzinie wielodzietnej wśród siostr i braci³.

Edukację elementarną pobierał w czteroklasowej szkole powszechnej w Krzynowłodze Małej. W trakcie nauki wybuchła pierwsza wojna światowa, na szczęście ten fakt nie zakłócił procesu kształcenia. Warto wspomnieć, że przez gminę przechodziła linia frontu, tu koncentrowały się dwa korpusy z dwóch armii rosyjskich pod wodzą gen. Aleksandra Samsonowa. Od 1915 r. do 1918 r. w gminie trwała okupacja niemiecka⁴. Henryk tak wspomina czas nauki w tym okresie:

Po skończeniu czterech klas szkoły powszechnej w roku 1917 nie miałem warunków do dalszego kształcenia się w szkole średniej, ponieważ ojciec został powołany w roku 1914 na wojnę i wrócił dopiero po jej zakończeniu z niewoli niemieckiej w roku 1918. W ciągu dwóch lat sam przygotowywałem się do szkoły średniej, korzystając w czasie wakacji z pomocy kolegów pobierających naukę w szkołach średnich⁵.

Dla rodziny Nalewajków możliwości kształcenia dzieci w szkole średniej skłaniały się ku ofercie Przasnysza. W oswobodzonym 15 listopada 1918 r. mieście, pomimo strat wojennych w postaci 70% budynków oraz wyludnienia⁶, tworzyła się polska administracja. Na stanowisko inspektora szkolnego powołano Jana Nowickiego⁷. Niestety, oferta kształcenia była uboga. Poza dwiema szkołami powszechnymi, funkcjonowały jedyne prywatne kursy gimnazjalne w zakresie

w Brodowych Łąkach, sygn. 1906/UMZ-1906, Brodowe Łąki, k. 4, <https://metryki.genealodzy.pl/index.php?op=kt&ar=6&zs=0112d&se=&sy=1906&kt=1>, dostęp: 29.03.2023.

3 ZAWMUW, Ankieta personalna, Olsztyn, 6 kwietnia 1952, k. 4.

4 B. Kruszewski, *O gminie. Rys historyczny*, <http://krzynowlogamala.pl/yshistoryczny;28>, dostęp: 28.12.2021.

5 ZAWMUWO, Życiorys, Olsztyn, 23 marca 1952, k. 3.

6 *Miasto Przasnysz (Dzieje Przasnysza od czasów najdawniejszych do Wskrzeszenia Państwa Polskiego)*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, 11 (1927) s. 105.

7 Spis Okręgów szkolnych na terytorium b. Królestwa Kongresowego, Dz. Urz. MWRIOP 1919, nr 10–11, poz. 23.

4-klas. Prowadził je nauczyciel Alfons Ludomir Morawski⁸. Morawski był ideowym komunistą i niebawem w czasie wojny polsko-bolszewickiej stanął na czele przasnyskiego komitetu rewolucyjnego⁹. Henryk w roku szkolnym 1919/1920 uczęszczał przez kilka miesięcy do kl. III gimnazjum¹⁰ w Przasnyszu. W tym czasie na północnym Mazowszu znów przetoczył się front wojenny, co powodowało trudności w systematycznej nauce. Po przegranej bolszewików, organizator szkoły Alfons Morawski opuścił Przasnysz w sierpniu 1920 r. wraz z wycofującym się oddziałem Siemiona Budionnego. Henryk Nalewajk ukończył gimnazjum bez świadectwa dojrzałości. To uprawniało go do rekrutowania do zakładu kształcenia nauczycieli, ale nie zwalniało z egzaminu wstępnego.

Etap kształcenia wstępnego i przygotowania do zawodu nauczyciela

Etap kształcenia wstępnego do zawodu nauczyciela Henryk Nalewajk rozpoczął w seminarium nauczycielskim. Edukacja w seminarium nauczycielskim otwierała drogę do zawodu nauczycielskiego, gdyż jak zauważyła Ryszarda Cierzniewska, „całe życie seminarzysty poświęcone było wzrastaniu w rolę przyszłego nauczyciela”¹¹. Seminarium było wówczas wiodącym zakładem kształcenia nauczycieli. Jego podstawy prawne zostały ustalone w dekreście Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. *O kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim*¹². W seminarium obowiązywał pięcioletni cykl nauczania. Wszystkie seminaria posiadały charakter rozwojowy, zaś pełny stan organizacyjny osiągnęły w roku szkolnym 1922/1923. W tym też roku na terenie województwa

- 8 M. Bondarczuk, *Kronika Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Przasnyszu 1923–1993*, Przasnysz 1993, s. 7.
- 9 J. Szczepański, *Mazowsze Północne podczas najazdu bolszewickiego w 1920 roku*, Płock-Warszawa 2020, s. 175.
- 10 Obecnie Liceum Ogólnokształcące im. KEN w Przasnyszu. Informacje o szkole Autorka uzyskała podczas wywiadu przeprowadzonego z mgr. Radosławem Waleszczakiem – dyrektorem placówki (w lutym 2022)/
- 11 R. Cierzniewska, *Nauczyciel – wzrastanie w zawód w perspektywie pedagogicznej – autorska propozycja*, w: *Reformy edukacyjne w Polsce*, red. I. Michalska, G. Michalski, Skierniewice 2001, s. 235.
- 12 Dekret O kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskim, Dz. Urz. MWRiOP, 1919, nr 2, poz. 3.

warszawskiego, poza m. st. Warszawą (7), funkcjonowało 12 seminariów nauczycielskich. W Przasnyszu nie było tego typu zakładu kształcenia nauczycieli.

Henryk Nalewajk trafił do Mławy. Tu, w 1921 r. złożył egzamin wstępny na I Kurs Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Mławie przy ul. Warszawskiej (dziś 52)¹³, który ukończył w 1926 r.¹⁴.

Mławskie seminarium było męskim zakładem kształcenia nauczycieli, założonym we wrześniu 1919 r. Początkowo uruchomiono tylko kurs pierwszy, ale stopniowo były otwierane kursy wyższe. W roku szkolnym 1922/1923 w seminarium działały już 4 kursy, 4 oddziały przy 106 uczniach oraz kilkusobowej wykwalifikowanej kadrze pedagogicznej. Dyrektorem był Czesław Zajac (ur. 1884) z dyplomem uczelni, nauczyciel przedmiotów matematyka, fizyka oraz pedagogika¹⁵. W zakres seminaryjnej edukacji Henryka wchodziły następujące przedmioty: język polski, język francuski, matematyka, fizyka, religia, przyrodoznawstwo, prace ręczne, rysunki, wychowanie fizyczne, historia, geografia, propedeutyka filozofii, pedagogika¹⁶. W seminarium zmieniali się dyrektorzy. Po C. Zajacu funkcję tę w roku szkolnym 1923/1924 sprawował Zygmunt Uzarowicz (1884–1964), który studiował matematykę we Lwowie, a w Mławie prowadził również lekcje języka polskiego i języka francuskiego. W roku szkolnym 1924/1925 dyrektorem był Józef Zbigniew Ostrowski, autor „Żywej szkoły”¹⁷, wykładał też pedagogikę, psychologię i metodykę. Następnie pastor ewangelicki Karol Banszel (1890–1939/1941), uczył muzyki i śpiewu, współpracował z Emilią Sukertową (1887–1970) – redaktorką działdowskiej „Gazety Mazurskiej” i opiekunką Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Działdowie oraz z jej drugim mężem pedagogiem i dyrektorem działdowskiego seminarium Józefem Biedrawą (1878–1944). Warto dodać, że współpraca seminariów w Mławie i w Działdowie była konieczna z uwagi na zadanie, jakie w tym czasie

13 L. Zygmier, *Mława w starej fotografii*, Mława 2013, s. 44.

14 ZAWMUWO, *Życiorys*, Olsztyn, 23 marca 1952, k. 3.

15 *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lwów – Warszawa 1924, s. 351.

16 Tamże.

17 J. Ostrowski, *Żywa szkoła: zarys organizacyjny i metodyczny przyszłej szkoły średniej*, Warszawa-Kraków-Lublin-Łódź-Paryż-Poznań-Wilno-Zakopane 1927.

im powierzono, a mianowicie, zdaniem Sukertowej-Biedrawiny – „seminarium mławskie jak działdowskie obliczone były na repolonizację młodych Mazurów. [...] Józef Biedrawa, [...] Karol Banszel, obaj Ślązacy Cieszyńscy, gorąco oddani sprawie mazurskiej”¹⁸. Kadra kierownicza mławskiego seminarium legitymowała się wysokimi kwalifikacjami, co z pewnością wpłynęło na poziom nauczania seminarzystów oraz organizację tego typu zakładu kształcenia nauczycieli.

W Mławie seminarzyści mieli do dyspozycji szkołę ćwiczeń. Korzystali też z usług lekarza szkolnego oraz dentysty¹⁹.

Najlepiej, z lat spędzonych w seminarium, bez wątpienia zapamiętał pedagogów, zwłaszcza jednego z nich, Jerzego Ostrowskiego²⁰. Ostrowski w mławskim seminarium wprowadzał w życie program żywej szkoły. Warto wspomnieć, że Ostrowski, obok Henryka Rowida i Adolfiny Gorzyckiej-Wieleżyńskiej zaprezentował najbardziej oryginalną koncepcję pracy szkoły²¹. Jego szkoła to pięcioklasowe gimnazjum z nadbudową klasy szóstej, które miało wychowywać w duchu narodowo-patriotycznym i obywatelskim. Ostrowski realne wyniki wychowania upatrywał w dobrych wychowawcach, w dobrym uposażeniu materialnym i w dobrze przemyślanym systemie²². Koncepcja żywej szkoły poświęcona była w znacznej mierze pracy dydaktyczno-wychowawczej wyrażającej się w działalności praktycznej uczniów²³. Ostrowski już

18 E. Sukertowa-Biedrawina, *Ze wspomnień redaktora „Komunikatów”, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2(1968) s. 315.*

19 *Spis nauczycieli szkół wyższych*, s. 351.

20 Jerzy Zbigniew Ostrowski (1897–1942) – pochodził z okolic Opola Lubelskiego. Ukończył studia w Uniwersytecie Poznańskim, studiował też w Instytucie Pedagogicznym w Warszawie. W 1924 r. Ostrowski przyjechał do Mławy z żoną Ewą Szelburg (1899–1986) poetką, powieściopisarką. W latach 1925–1927 kierował seminarium nauczycielskim w Wymyślinie. Był pedagogiem, pisarzem, działaczem społecznym i reformatorem szkolnictwa. Z. Becker, *Jerzy Ostrowski 1897–1942 – wychowawca pierwszego pokolenia inteligencji chłopskiej na Mazowszu (we wspomnieniach współczesnych)*, „Notatki Płockie”, 2–3 (1982) s. 32–38.

21 K. Jakubiak, *Praca jako postawa twórcza obywatela w polskiej myśli filozoficznej i pedagogicznej czasów nowożytnych*, „Szkoła – Zawód – Praca”, 9 (2015) s. 14–15.

22 J. Ostrowski, *Żywa szkoła*, s. 162.

23 J. Krasuski, *Koncepcja szkoły średniej Jerzego Ostrowskiego*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne”, 11 (1996) s. 180.

w Mławie poprzez system metod wychowawczych, zachęcał seminarzystów do świadomej ich aktywności w procesie odkrywania, przeżywania i działania. Stwarzał im okazje m.in. do pracy w samorządzie uczniowskim, redagowania pisma uczniowskiego, prowadzenia tablicy ogłoszeń w szkole, prowadzenia kroniki szkolnej, aktywności związkowej, tworzenia „kodeksu” obywatelsko-rycerskiego, zbierania eksponatów do stworzenia muzeum²⁴. Początkiem do zorganizowania w Mławie muzeum regionalnego stała się, przygotowywana przez uczniów i nauczycieli seminarium nauczycielskiego, Mazurska Wystawa Krajoznawcza²⁵. Jej oficjalne otwarcie miało miejsce 20 czerwca 1926 r. w salach budynku seminarium. W jednej z nich, staraniem Emilii Sukertowej, wystawiono ekspozycję działdowską celem zwrócenia uwagi społeczeństwa na związki Mazurów polskich z pruskimi²⁶. Zorganizowanie muzeum regionalnego w mławskim seminarium nauczycielskim uznaje się za przykład nowatorstwa, a zainteresowanie seminarzystów poznaniem własnej ziemi (regionu) sprzyjało wychowaniu patriotyczno-obywatelskiemu przyszłych nauczycieli, ale też wdrażało ich do tej formy pracy²⁷.

W ostatnim roku nauki, kiedy dyrektorem był Karol Banszel, Nalewajk, z pewnością uczestniczył w pracach rozwojowych seminarium, tj. nadanie placówce imienia hetmana Stanisława Żółkiewskiego, otwarcia boiska szkolnego i wspomnianej Wystawy Mazurskiej. Jego podpis widnieje też na dokumencie przygotowanym w 1926 r. w 150. rocznicę podpisania Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych, składanym przez szkolnictwo polskie w hołdzie narodowi amerykańskiemu²⁸. W mławskim seminarium nauczycielskim nawiązywał znajomości z kolegami. Zarówno znajomości, jak i wiedza merytoryczna

24 J., s. 159–269.

25 Afisz Mazurskiej Wystawy Krajoznawczej w Mławie informował o zwiedzaniu następujących działów: zabytki archeologiczne Ziemi Zawkrzańskiej; Sztuka ludowa Mazurów; Praktyczne zastosowanie mazurskiej sztuki ludowej w szkole i w domu; Fauna i flora Ziemi Zawkrzańskiej, <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/218144/edition/216981/content>, dostęp: 04.05.2023.

26 C. Krzykowski, *Wystawa Mazurska w Mławie*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, 3 (1926) s. 40–41.

27 J. Sobczak, *Recepcja idei „nowego wychowania” w polskiej pedagogice okresu między wojnami*, cz. II, Bydgoszcz 1979, s. 75.

28 H. Nalewajk, <https://polska1926.pl/podpisy/29112>, dostęp: 04.05.2023.

oraz doświadczenie praktyczne wyniesione z seminarium, nabiorą znaczenia na kolejnych etapach rozwoju zawodowego w pracy nauczyciela.

Etap rozpoczęcia kariery zawodowej

Pracę zawodową Nalewajk podjął po zakończeniu seminarium nauczycielskiego i uzyskaniu świadectwa dojrzałości w 1926 r.²⁹. Ponieważ nie posiadał pełnych kwalifikacji, 1 sierpnia 1926 r. został zatrudniony w charakterze tymczasowego nauczyciela 7-klasowej publicznej szkoły powszechnej w Dzierzgowie³⁰. Zgodnie z nową pragmatyką nauczycielską z 1926 r., nauczyciel kontraktowy mógł zostać nauczycielem stałym po spełnieniu następujących warunków (art. 8):

- 3 lata nieprzerwanej pracy nauczycielskiej,
- posiadanie przepisanych dla ustalenia kwalifikacji naukowych i zawodowych,
- wykazanie się w czasie służby zadawalającą pracą nauczycielską³¹.

Nalewajk jako nauczyciel tymczasowy nabywał nowych doświadczeń. Start zawodowy rozpoczął w szkole wiejskiej w nowych warunkach ustroju politycznego. Dotychczas jako seminarzysta praktykował w jednoklasowej szkole ćwiczeń, natomiast w Dzierzgowie trafił do szkoły o najwyższym stopniu organizacyjnym z programem pełnej siedmioletniej szkoły powszechnej. W myśl Dekretu Józefa Piłsudskiego z 1919 r., na terenie byłej Kongresówki, priorytetem było organizowanie siedmioletnich szkół powszechnych i wprowadzenie obowiązku szkolnego dla dzieci w wieku 7–14 lat³². Jednak proces tworzenia szkół powszechnych nie następował z dnia na dzień. Przejściowo utrzymywano i tworzone na tym terenie szkoły powszechne z czteroletnią nauką codzienną i obowiązkową nauką uzupełniającą trzyletnią oraz szkoły powszechne z nauką codzienną pięcioletnią i z obowiązkową dwuletnią nauką uzupełniającą (art. 8)³³.

29 ZAWMUW, Świadectwo ukończenia Państwowego Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Warszawie, Warszawa, 18 czerwca 1934, k. 5.

30 ZAWMUW, Ankieta personalna, Olsztyn, 6 kwietnia 1952, k. 4.

31 Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli, Dz. U. 1926, nr 92, poz. 530.

32 Dekret o obowiązku szkolnym [z dnia 7 lutego 1919 r.], Dz. Pr. P. P. 1919, nr 14, poz. 147.

33 Tamże.

Szkoła w Dzierzgowie w 1923 r. stała się szkołą siedmioletnią na skutek wzrostu do ponad 300 liczby dzieci w wieku szkolnym zamieszkujących w obwodzie szkolnym³⁴. Fakt ten spowodował zwiększenie zatrudnienia nauczycieli powyższej sześciu osób. Przełomem w biografii Nalewajka na etapie rozpoczynania kariery zawodowej była nie tylko placówka i jej organizacja, ale też wytyczne co do kreowania nowego ideału wychowawczego – państwowego – w myśl ideologii piłsudczykowskiej³⁵. Nalewajk został włączony do prac o nadanie szkole imienia Józefa Piłsudskiego, co nastąpiło w 1928 r., oraz do komitetu budowy nowego gmachu szkoły. Rozwijał też aktywność związkową w ZNP, objął funkcję sekretarza ogniska³⁶. Utrudnienia w pełnieniu roli nauczyciela w postaci np. nieodpowiednich warunków pracy szkoły nie zakłócały mu wypełniania obowiązków pedagogicznych i wychowawczych oraz przygotowania się do egzaminu nauczycielskiego. W 1930 r. uzyskał świadectwo praktycznego egzaminu na nauczycieli szkół powszechnych. Egzamin zdawał w Mławie³⁷. Otrzymanie nominacji przez Nalewajka było dopełnieniem jego adaptacji w zawodzie nauczycielskim, którą osiągnął w ciągu czterech lat.

Etap dochodzenia do autonomii i profesjonalizmu zawodowego

Etap dochodzenia do autonomii i profesjonalizmu zawodowego jest znacznie dłuższy od etapu adaptacji w zawodzie nauczyciela. Jest to proces, który w zawodzie nauczyciela warunkują czynniki wewnętrzne (dotyczące osoby nauczyciela) oraz zewnętrzne (środowiskowe). Wpływają one na poczucie bezpieczeństwa oraz przekonanie nauczyciela o możliwościach realizacji samego siebie w miejscu pracy³⁸.

34 Art. 6 Ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych, Dz. U. 1922, nr 18, poz. 143.

35 K. Jakubiak, *Podstawowe wartości i ewolucja ideologii wychowawczej sanacji*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 7/8 (1998) s. 26–31.

36 ZAWMUW, Odpis legitymacji ZNP, k. 10.

37 ZAWMUW, Świadectwo ukończenia Państwowego Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Warszawie, k. 5.

38 J. Jakóbowski, *Zarys teorii i rozwoju zawodowego nauczyciela*, Warszawa 1987, s. 83.

Nalewajk 1 września 1931 r. został mianowany na stałą posadę nauczyciela w publicznej szkole powszechnej w Krzynowłodze Wielkiej³⁹. Powrócił w rodzinne strony, do szkoły, w której sam pobierał pierwsze nauki. Jednak nie była to ta sama placówka. Teraz szkoła w Krzynowłodze była prowadzona przez polskie władze według polskiego programu nauczania i wychowania. Zmianie uległa również struktura, szkołę czteroklasową zreorganizowano na szkołę siedmioklasową. Służbę nauczycielską rozpoczął po złożeniu przysięgi służbowej. W tej szkole pozostanie do 1 września 1939 r. W tym czasie wejdą w życie postanowienia reformy jędrzejewiczowskiej i zmianie ulegnie organizacja szkoły w zakresie jej szczebli programowych i stopni⁴⁰. Szkoła w Krzynowłodze była najwyżej zorganizowana (III stopień) i dawała możliwość dalszej edukacji w szkołach średnich ogólnokształcących. Dla Henryka była miejscem jego pierwszego awansu zawodowego. Jako nauczyciel stały mógł ubiegać się o awans na stanowisko kierownika szkoły powszechnej po przepracowaniu przynajmniej dwóch lat w charakterze nauczyciela stałego (art. 12)⁴¹. W lipcu 1938 r. otrzymał mianowanie na stanowisko kierownika tej placówki⁴². Do jego zadań, jak każdego kierownika szkoły powszechnej, zdaniem Elżbiety Magiery, należały cztery zakresy obowiązków, a mianowicie: obowiązki wynikające z zasady kierownictwa i zwierzchnictwa, obowiązki związane z higieną szkolną, obowiązki ekonomiczne i obowiązki administracyjne⁴³. Były one wieloaspektowe i czyniły kierownika odpowiedzialnym za ogół przejawów życia szkolnego i pozaszkolnego.

Na etapie stabilizacji zawodowej nauczyciele wykazują wysokie zapotrzebowanie na rozwój profesjonalny, głównie w kierunku doskonalenia swoich kompetencji zawodowych. W 1933 r. Nalewajk został przyjęty na Państwowy Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie. WKN był formą podwyższania kwalifikacji dla czynnych nauczycieli szkół powszechnych. W latach 1930–1939

39 ZAWMUW, Ankieta personalna, Olsztyn, 6 kwietnia 1952, k. 4.

40 Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz. U. 1932, poz. 389.

41 Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli. Dz. U. 1926, nr 92, poz. 530.

42 ZAWMUW, Mianowanie, Warszawa, 20 czerwca 1938, k. b. p.

43 E. Magiera, *Obowiązki kierownika szkoły powszechnej w Polsce w latach 1932–1939 w świetle zaleceń centralnych władz oświatowych*, „Pedagogika”, 1 (2018) s. 391–392.

rocznym kursem kierował Stanisław Dobrowolski (1883–1976)⁴⁴. Kurs ukończył z wynikiem pozytywnym 18 czerwca 1934 r. i otrzymał dodatkowe kwalifikacje. W czasie trwania kursu korzystał w urlopu płatnego⁴⁵ i następstwem tego zabiegu było zobowiązanie do pracy nauczycielskiej w ciągu trzech lat⁴⁶. Nalewajk nie pozostał tylko na formie doskonalenia zawodowego, również zainteresował się kształceniem na poziomie szkoły wyższej. O czym tak pisze: „w r. 1936 zapisałem się na Wydział Pedagogiczny Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie”⁴⁷. Warunkiem przyjęcia w charakterze słuchacza było ukończenie 17 r.ż. i wykazania się świadectwem ukończenia szkoły średniej⁴⁸. Henryk spełniał te wymagania. Problemem jednak było godzenie pracy zawodowej ze studiami. Rozwiązaniem stało się uzyskanie urlopu: „W roku 1938/39 korzystałem z urlopu ze zwrotem kosztów zastępstwa na studia w WWP w Warszawie”⁴⁹. Uczelnia od 1937 r. nadawała tytuł magistra, jednak jego uzyskanie Nalewajkowi przerwała wojna.

Przełomowy moment w pracy zawodowej Nalewajka stanowi wybuch II wojny światowej. Powoduje on zaprzestanie dotychczasowych czynności zawodowych. W czasie okupacji i wojny następuje poszukiwanie bezpiecznego miejsca do egzystencji oraz zajęcia dającego utrzymanie. Sam Nalewajk tak wspomina ten okres: „od X 1939 aż do chwili oswobodzenia Polski przez Armię Czerwoną przebywałem w Starachowicach woj. kieleckie. Od 1. XI. 1939 do 1.VIII 40 r. zajmowałem się udzielaniem korepetycji. Od 1.VIII 40 – 45 nauczyciel matematyki i księgowości w szkołach zawodowych”⁵⁰. Z ustaleń Wiesławy Rutkowskiej wynika, że Nalewajk był zatrudniony w Szkole Rzemieślniczej

44 L. Kaczmarczyk-Kiełb, *Dobrowolski Stanisław*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998, s. 51–52.

45 ZAWMUW, Świadectwo ukończenia Państwowego Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Warszawie, k. 5.

46 & 7. Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 1 lipca 1928 roku o organizacji państwowych Wyższych Kursów Nauczycielskich (Statut Państwowych Kursów Nauczycielskich), Dz. Urz. MWRIOP 1928, nr 9, poz. 153.

47 ZAWMUW, Życiorys, Olsztyn, 23 marca 1952, k. 3.

48 *Spis nauczycieli szkół wyższych*, s. 108.

49 ZAWMUW, Życiorys, k. 3.

50 Tamże.

dla zawodów metalowych przy Stahlwerke Braunschweig GmbH⁵¹ w Starachowicach i Rzemieślniczej Obowiązkowej Szkole Zawodowej w Starachowicach. Razem z innymi nauczycielami angażował się w upowszechnianie wiedzy z przedmiotów przekraczających niemiecki program nauczania. Tam też zapoznał się z Tajną Organizacją Nauczycielską⁵². Jego udział w pracy nauczycielskiej w jawnym szkolnictwie polskim na terenach okupowanych wyniósł 4 lata 5 miesięcy i 12 dni⁵³.

Rok 1945 otwierał nową epokę w życiu ludzi. Również w życiu Nalewajka zaszły zmiany, o których tak pisał: „W lutym 1945 powróciłem do powiatu przasnyskiego w celu nawiązania kontaktu z rodziną i podjęcia pracy w organizującym się polskim szkolnictwie państwowym. Inspektor Szkolny na powiat przasnyski powierzył mi organizowanie szkoły podstawowej we wsi Lipa, gm. Jednorożec”⁵⁴. Od 15 lutego 1945 r. do 1 sierpnia 1945 r. był kierownikiem szkoły powszechnej w Lipie⁵⁵. Naukę w szkole w Lipie, po 6-letniej przerwie, wznowiono 5 marca 1945 r., jednak z powodu zniszczenia budynku szkolnego dzieci uczyły się w lokalu zastępczym, którym okazał się barak. Przywieziono go dzięki staraniom kierownika szkoły H. Nalewajka oraz rodziców uczniów⁵⁶. W 1945 r. ważna stała się nie tylko odbudowa, ale i budowa szkolnictwa od podstaw. Priorytet w tym zakresie wyznaczały nowe zadania i prace na Ziemiach Odzyskanych.

Kolejnym miejscem w życiorysie Nalewajka stał się Olsztyn. Tu na etapie stabilizacji zawodowej ujawniają się czynniki zewnętrzne w postaci nowych zadań i obowiązków nauczyciela związane z pozyskaniem nowej wiedzy teoretycznej i praktycznej oraz podjęcie działań społeczno-zawodowych. W Olsztynie

51 GmbH – (niem. Gesellschaft mit beschränkter Haftung) – spółka z ograniczoną odpowiedzialnością.

52 W. Rutkowska, *Szkolnictwo średnie w Starachowicach w latach 1921–1961*, Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Adama Massalskiego, Kielce 2022, s. 180–184, <https://ihis.ujk.edu.pl/publiczna-obrona-rozprawy-doktorskiej-mgr-wieslawy-rutkowskiej>, dostęp: 13.03.2023.

53 ZAWMUW, Życiorys, k. 3.

54 ZAWMUW, Ankieta personalna, k. 4.

55 Tamże.

56 W artykule błędnie podano imię i nazwisko kierownika szkoły (Stanisław Nalewajko), A. Goliaszewska, *Portrety naszych wsi Lipa*, „Głos Gminy Jednorożec”, 3 (2008) s. 17.

Nalewajk będzie utożsamiał się z nową rolą i grupą zawodową. Będzie tworzył nowe środowisko pracy i działania dla różnych kategorii nauczycieli przybyłych na nieznane tereny Warmii i Mazur. Tu osiągnie możliwy w czasach PRL awans zawodowy nauczycieli poprzez angaż na funkcję kierownika oraz poprzez przejście do pracy w nadzorze pedagogicznym na stanowisko wymagające kwalifikacji pedagogicznych⁵⁷.

Nalewajk trafił do grodu nad Łyną prawdopodobnie za namową kolegi z mławskiego seminarium nauczycielskiego Stanisława Wiśniewskiego (ur. 1901). Wiśniewski w okresie międzywojennym był nauczycielem w powiecie mławskim, zaś od lipca 1945 r. pracował jako podinspektor szkolny w Olsztynie⁵⁸. Na tym stanowisku był współodpowiedzialny za organizowanie polskiego szkolnictwa w Olsztynie. Realizację tego zadania utrudniał brak kadry pedagogicznej. Wykorzystywano własne znajomości, aby pozyskać doświadczonych nauczycieli z innych regionów Polski i zachęcić ich do pracy w administracji oświatowej i szkolnictwie na tym absolutnie niepewnym terenie⁵⁹. Wyzwanie to przyjął H. Nalewajk. Jak zanotował: „[...] w lipcu 1945 roku wyjechałem do Olsztyna. W Olsztynie powierzono mi organizowanie liceum pedagogicznego i okręgu ZNP”⁶⁰. Były to nowatorskie zadania. W Olsztynie nie było polskich tradycji oświatowych. Poza jedyną polską szkołą powszechną z lat 1934–1939, nie funkcjonował żaden instytut edukacyjny oferujący kształcenie na poziomie średnim czy wyższym, w tym również żaden zakład kształcenia nauczycieli. Pilna konieczność tworzenia sieci szkolnictwa powszechnego spowodowana napływem ludności do Okręgu Mazurskiego wymusiła potrzebę szybkiego przygotowania nauczycieli do pracy w szkołach powszechnych.

Henryk Nalewajk rozpoczął od podstaw organizację liceum pedagogiczne w Olsztynie, pierwszego w Okręgu Mazurskim. Zamieszczał w prasie lokalnej

57 E. Szkoła, *Możliwości awansu społeczno-zawodowego nauczycieli w okresie Polski Ludowej i w warunkach obecnej reformy systemu edukacji*, w: *Reformy edukacyjne w Polsce*, red. I. Michalska, G. Michalski, Skierniewice 2001, s. 136.

58 M. Radziszewska, *Organizacja szkolnictwa w okresie pionierskim w Olsztynie przez Wydział Oświaty przy Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP (kwiecień – sierpień 1945)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1 (2019) s. 61–62.

59 P. Sowa, *Po obu stronach kordonu. Wspomnienia*, Olsztyn 1969, s. 165.

60 ZAWMUW, Życiorys, k. 3.

ogłoszenia dla młodzieży, jak i osób dorosłych o możliwości kształcenie w trzech klasach: wstępnej, pierwszej i drugiej⁶¹. Na podstawie Ustawy z 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa⁶² i instrukcji Ministerstwa Oświaty z 16 lipca 1945 r.⁶³ już 3 września 1945 r. utworzył klasę przygotowawczą, czyli tzw. podbudowę w postaci skróconego dwuletniego gimnazjum⁶⁴. Tygodniowy program zajęć wynosił 66h, w tym 4h religii⁶⁵. Pierwsi uczniowie w liczbie 67 osób stanowili zróżnicowane grono. Przeważali uczniowie płci męskiej (55%). Wiek uczniów wahał się od 30 do 14 lat⁶⁶. Była to młodzież uboga, prawie 90% z niej zamieszkiwało w internacie, gdzie tylko ¼ wносиła opłaty ulgowe za pobyt⁶⁷. Zajęcia lekcyjne odbywały się w najstarszym w Olsztynie budynku szkolnym, składającym się z parteru i dwóch pięter. Gmach był użytkowany przez wojsko radzieckie. W chwili przejścia budynku na potrzeby oświatowe, Nalewajk relacjonował: „otrzymaliśmy budynek przy ul. Pieniężnego 3, a na internat – przy ul. Jagiełły. Nie zastaliśmy nic, tylko kupę potłuczonych mebli i szkielec. Z pierwszą grupą nauczycieli i uczniów nosiliśmy meble i inne urządzenia skąd tylko się dało. Młodzież, która wiele przeżyła, pracowała z zapałem”⁶⁸. W budynku już w 1945 r. zorganizowana została sala do zajęć dydaktycznych oraz sala rekreacyjna, szkoła ćwiczeń, biblioteka a na drugim piętrze internat dla chłopców⁶⁹. W internacie zna-

61 Z okręgu, „Wiadomości Mazurskie”, sierpień 1945, s. 2.

62 Ustawa o ustroju szkolnictwa z dnia 11 marca 1932 r., Dz. U. 1932, nr 38, poz. 389.

63 Instrukcja. Organizacja roku szkolnego 1945/46 w zakresie kształcenia nauczycieli, Dz. U. Ministerstwa Oświaty z 1945 r., nr 2, poz. 62.

64 W. Chmielewski, *Edukacja nauczycieli po II wojnie światowej*, Warszawa 2007, s. 74.

65 Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), zespół Kuratorium Okręgu Szkolnego Olsztyńskiego w Olsztynie (dalej KOS), sygn. 495/53, Formularz sprawozdawczo-statystyczny dla zakładów kształcenia nauczycieli na rok szkolny 1945/46 sporządzony przez H. Nalewajkę 21 stycznia 1946, k. 6.

66 Tamże, k. 1–4.

67 Tamże.

68 Podano za: J. Sempioł, *Organizacja, rozwój i efektywność dydaktyczna liceów pedagogicznych w województwie olsztyńskim w latach 1945–1970*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2 (1978) s. 282–283.

69 Archiwum i Muzeum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (dalej AUWM), Jolanta Wieczorek, *Monografia Liceum Pedagogicznego w Olsztynie*, Praca dyplomowa wykonana pod kierunkiem dr Janiny Sempioł, Olsztyn 1988, mps, s. 16, 20.

leżli zakwaterowanie również słuchacze uruchomionego 1 października 1945 r. 6-miesięcznego Wstępnego Kursu Pedagogicznego⁷⁰. W większości pochodzili oni z Poznańskiego⁷¹. W kolejnych dwóch latach urządzono więcej sal lekcyjnych oraz pracownie przedmiotowe⁷². Poza Nalewajkiem do grona nauczycieli pionierów należeli: Genowefa Wiśniewska (ur. 1902), Karol Świerczyński i jego żona Aniela, Michał Chomin (ur. 1885), Jadwiga Lindner (ur. 1904), Zofia Kottik (ur. 1904) i Janina Kirkicka (ur. 1916). Tylko połowę kadry pedagogicznej, stanowił personel w pełni wykwalifikowany⁷³. Była to grupa osób przybyłych do Okręgu Mazurskiego, często zaangażowana do pracy w różnych placówkach nie tylko oświatowych. Z wywiadu przeprowadzonego przez Janinę Sempioł z H. Nalewajkiem 10 grudnia 1976 r. wynika, że wysoko cenił nauczycieli z którymi współpracował mówiąc: „życzyłbym sobie posiadać dziś tak ofiarnie i bezinteresownie pracujących nauczycieli”⁷⁴.

Nalewajk podejmując się organizacji liceum miał prawie 18 lat doświadczenia zawodowego w charakterze nauczyciela. Fakt ten wpłynął na angaż płacowy. Kurator Zygmunt Szulczyński zaszeręgował go do VI grupy uposażenia od 1 stycznia 1945 r.⁷⁵. Po uzupełnieniu wykształcenia wyższego i uzyskania tytułu magistra filozofii w zakresie pedagogiki⁷⁶, kolejny kurator dr Stefan Kotarski awansował go

70 APO, zespół KOS, sygn. 495/53, Formularz sprawozdawczo-statystyczny dla zakładów kształcenia nauczycieli na rok szkolny 1945/46 sporządzony przez H. Nalewajkę, 21 stycznia 1946, k. 5–8.

71 T. Filipkowski, *Z dziejów szkolnictwa na Warmii i Mazurach w latach 1945–1949*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1 (1971) s. 50.

72 AUWM, s. 23.

73 APO, zespół KOS, sygn. 495/53, Formularz sprawozdawczo-statystyczny dla zakładów kształcenia nauczycieli na rok szkolny 1945/46 sporządzony przez H. Nalewajkę 21 stycznia 1946, k. 6.

74 J. Sempioł, *Licea pedagogiczne w województwie olsztyńskim 1945–1970*, Olsztyn 1983, s. 74.

75 ZAWMUW, Zaszeregowanie, Olsztyn, 3 czerwca 1946, k. 2.

76 Nalewajk podjął decyzję o dokończeniu wyższych studiów pedagogicznych. Jak sam podkreślił: „W roku 1946 korzystałem z sześciomiesięcznego płatnego urlopu na dokończenie studiów. W dniu 15 VII 1946 złożyłem egzamin magisterski”. Jego podstawą była praca magisterska pt. „Losy polskiego szkolnictwa na Warmii w czasie od 1920 do 1939 roku”. ZAWMUWO, Życiorys, k. 3.

na pełnoprawnego dyrektora: „powierzam Obywatelowi pełnienie obowiązków dyrektora Państwowego Liceum Pedagogicznego w Olsztynie z dniem 1 września 1946 r. do odwołania”⁷⁷. W tym czasie Ministerstwo Oświaty zatwierdziło otwarcie od 1 września 1946 r. PLP w Olsztynie⁷⁸. Było to możliwe dzięki uruchomieniu klasy licealnej⁷⁹. Nadal prowadzono klasy przygotowawcze⁸⁰ oraz zlecone przez Ministerstwo Oświaty, w celu zabezpieczania stałego dopływu kandydatów do liceów pedagogicznych, skrócone formy kształcenia⁸¹. W Olsztynie, planowany przez KOS kolejny kurs dla kandydatów do zawodu nauczycielskiego w wieku od 18 do 30 lat⁸², Nalewajk uruchomił w okresie od 22 marca do 15 października 1946 r. Był to szściomiesięczny Wstępny Kurs Pedagogiczny dla 22 słuchaczy, którym opiekowała się kadra sześciu nauczycieli⁸³.

W czasie, kiedy Nalewajk był dyrektorem PLP, co roku zmieniała się struktura organizacyjna tej koedukacyjnej placówki. Wg stanu na 1.X. 1947 r. do liceum, na różne formy kształcenia i dokształcania uczęszczało 239 uczniów⁸⁴. Wzrosła też liczba zatrudnionych nauczycieli do 17 osób, w tym dwóch miejscowego pochodzenia⁸⁵. Rok później w PLP funkcjonowało: osiem klas liceum pedagogicznego (261 uczniów), jeden kurs dla wychowawczyń przedszkoli (34 uczniów),

77 ZAWMUW, Odpis pisma kuratora dra Stefana Kotarskiego, Olsztyn, grudzień 1947, k. 1.

78 Zarządzenie z dnia 20 stycznia 1947 r. nr II-KN-7798/46, Dz. U. Ministerstwa Oświaty, 1947, nr 1, poz. 28.

79 APO, zespół: KOS, sygn. 495/18, Formularz sprawozdawczo-statystyczny dla szkół kształcenia nauczycieli na rok szkolny 1946/47 sporządzony przez H. Nalewajka, 19 października 1946, k. 117.

80 Tamże, k. 119–121.

81 B. Ratuś, *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej 1944–1970. Działalność wychowawczo-dydaktyczna*, Warszawa–Poznań 1974, s. 27.

82 APO, zespół: Inspektorat Szkolny w Olsztynie, sygn. 42/624/1, Kuratorium Okręgu Szkolnego Mazurskiego w Olsztynie Okólnik Nr 2 dot. skierowania kandydatów do zawodu nauczycielskiego na wstępne kursy, Olsztyn, 14 marca 1946, k. 3.

83 APO, zespół KOS, sygn. 495/53, Formularz sprawozdawczo-statystyczny dla szkół kształcenia nauczycieli na rok szkolny 1946/47 sporządzony przez H. Nalewajka, 19 października 1946, k. 120, 123.

84 APO, zespół: Inspektorat Szkolny w Olsztynie, sygn. 42/624/4, Szkolnictwo na terenie m. Olsztyna wg stanu z dnia 1 października 1947, k. 3.

85 Biblioteka Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, zespół: Zbiory Specjalne, sygn. R-158/V/3, Zatrudnienie w zakładach kształcenia nauczycieli, stan z dn. 1 października 1947, k. 63.

jedna komisja rejonowa dla kształcenia nauczycieli niekwalifikowanych (176 słuchaczy w zdd6 zespołach), Wyższy Kurs Nauczycielski (22 nauczycieli kwalifikowanych), siedmioklasowa szkoła ćwiczeń, internat z 113 wychowankami⁸⁶. Prowadzono też Państwowe Liceum Pedagogiczne dla Dorosłych⁸⁷ oraz ośrodki dydaktyczno-naukowe⁸⁸. Dyrektor młodzieży licealnej, poza angażowaniem jej w prace porządkowe, co wynikało z ówczesnego stanu rzeczy, oferował również udział w zajęciach pozaszkolnych tj. zjazd autochtonów w Warszawie, spotkania z ciekawymi ludźmi⁸⁹. Jedną z nich była dawna nauczycielka Nalewajka z mławskiego seminarium Ewa Szelburg-Zarembina, w czerwcu 1949 r. uczestniczyła w Godach wiosennych w Olsztynie⁹⁰.

Przełomem na etapie stabilizacji zawodowej było odwołanie Nalewajka na jego prośbę od pełnienia obowiązków dyrektora liceum z dniem 31 marca 1949 r.⁹¹. Olsztyńskie liceum, podobnie jak i inne tego typu zakłady kształcenia nauczycieli w Polsce, „starano się od początku uczynić miejscem walki o wpływy polityczne”⁹². Nalewajk nie sympatyzował z ówczesną wpływową partią (przynależał od 1947 r. do SL), zatem w ramach akcji oczyszczania grona nauczycielskiego z elementu małowartościowego został usunięty z zajmowanego stanowiska przez nowego kuratora mgra Zbigniewa Kieresińskiego, w którego ocenie „Postawa polityczna oraz brak zamiłowania do systematycznej pracy wskazują, że wyżej wymieniony nie nadaje się na stanowisko dyrektora w Zakładzie Kształcenia Nauczycieli”⁹³. Krzywdzącą opinię kuratora dopełnił

86 APO, zespół: KOS, sygn. 495/4, Zakłady Kształcenia Nauczycieli wg stanu z dnia 1 października 1948, k. 93.

87 Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół: Ministerstwo Oświaty, sygn. 1705, Sprawozdanie z pracy na kursie o programie liceum pedagogicznego dla dorosłych sporządzone przez dyrektora Henryka Nalewajka, Olsztyn, 13 lipca 1948, k. 342.

88 APO, zespół: KOS, sygn. 495/167, Kronika Państwowego Liceum Pedagogicznego w Olsztynie 1948–49, PLP Olsztyn, 1948, k. 2.

89 AUWM, s. 45, 65.

90 B. Łukaszewicz, *Olsztyn 1945–1985 zapis czterdziestolecia*, Olsztyn 1987, s. 111.

91 ZAWMUW, Ankieta personalna, k. 4.

92 W. Chmielewski, *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944–1956)*, Warszawa 2006, s. 66.

93 ZAWMUW, Pismo kuratora Z. Kieresińskiego do Ministerstwa Oświaty, Olsztyn, 28 kwietnia 1949, k. 5.

fakt likwidacji 1 sierpnia 1949 r. Państwowego Liceum Pedagogicznego przez Ministerstwo Oświaty⁹⁴. I tak oto przestał funkcjonować pierwszy polski zakład kształcenia nauczycieli na Warmii i Mazurach, czyli dzieło stworzone przez Nalewajka i nauczycieli pionierów w Olsztynie⁹⁵.

Po ustąpieniu ze stanowiska dyrektora, Nalewajk otrzymał płatny urlop w okresie od 1 kwietnia 1949 r. do 31 sierpnia 1950 r. na prace w Zarządzie Okręgu Olsztyńskiego Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP)⁹⁶. Z ZNP był związany od początku jego tworzenia na Warmii i Mazurach. W pierwszej kadencji został przewodniczącym wydziału organizacyjnego. W listopadzie 1945 r. był uczestnikiem Zjazdu Delegatów ZNP w Bytomiu. W latach 1946–1949 zasiadał jako prezes w Zarządzie Okręgu ZNP w Olsztynie⁹⁷. Po ustąpieniu z funkcji prezesa nadal aktywnie działał w Związku, zajmując się doskonaleniem zawodowym nauczycieli. W okresie od października 1948 r. do czerwca 1954 r. prowadził dwuletni Wyższy Kurs Nauczycielski⁹⁸. Od 1958 r. w ramach ZNP kierował Wydziałem Pedagogicznym, gdzie był odpowiedzialny za organizację kurso-konferencji i konferencji rejonowych dla nauczycieli województwa olsztyńskiego. W zakresie tych zadań zapraszał do województwa olsztyńskiego wybitnych naukowców (m.in. prof. Ludwika Bandurę z UG, doc. dr. Feliksa Korniszewskiego z UMK, doc. dr hab. Edwarda Fleminga z Instytutu Pedagogiki w Warszawie)⁹⁹. Zajmował się redagowaniem „Biuletynu ZNP” w Olsztynie. W 1975 r. brał udział w obchodach 30-lecia ZNP w Olsztynie, gdzie wygłosił referat nt. „ZNP organizatorem doskona-

94 APO, KOS, sygn. 495/15, Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 18 lipca 1949, Nr II-KN-3429–49 w sprawie likwidacji Państwowego Liceum Pedagogicznego w Olsztynie, Odpis, k. 25.

95 Jesienią 1948 r. powołano Prywatne Liceum Pedagogiczne Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Olsztynie.

96 ZAWMUW, Pismo Stanisława Trojanowskiego z Ministerstwa Oświaty do H. Nalewajka, Warszawa, 7 października 1949, k. 7.

97 ZAWMUW, Odpis legitymacji ZNP, k. 10.

98 H. Nalewajk, *Związek Nauczycielskiego Polskiego organizatorem doskonalenia zawodowego oraz ideowo-politycznego nauczycieli*, w: *Związek nauczycielstwa Polskiego na Warmii i Mazurach. Materiały na sesję naukową z okazji trzydziestolecia działalności (do użytku wewnętrznego)*, Olsztyn 1975, s. 73–79.

99 Tamże, s. 86.

lenia zawodowego oraz ideowo-politycznego nauczycieli”¹⁰⁰. W okresie powojennym wraz z innymi członkami związku podejmował starania o uruchomienie w Olsztynie filii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu¹⁰¹.

Za przełom w dotychczasowej karierze zawodowej Nalewajka należy uznać jego przejście do pracy w nadzorze pedagogicznym. W okresie od 1 listopada 1949 r. do 1 października 1951 r. był okręgowym wizytatorem w Wydziale Szkół Powszechnych Kuratorium Okręgu Szkolnego. Przez kolejne dwa lata przebywał na stanowisku wizytatora w oddziale szkolenia i doskonalenia kadr w Wydziale Oświaty PRWN. 1 listopada 1953 r. zwolniony na własną prośbę i przeniesiony do pracy w Wojewódzkim Ośrodku Doskonalenia Kadr Oświatowych w Olsztynie w charakterze kierownika sekcji geografii¹⁰². Następnie pracował w Okręgowym Ośrodku Metodycznym w Olsztynie, gdzie był zastępcą dyrektora w latach 1958–1960¹⁰³ oraz kierownikiem zespołu i sekcji. W 1973 r. został powołany Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Olsztynie, z którym był związany Nalewajk¹⁰⁴. Pomimo działalności w nadzorze pedagogicznym był też angażowany do pracy nauczycielskiej np. jako nauczyciel geografii w Technikum Budowlanym w Olsztynie. Wykładał na kierunku historia w Studium Nauczycielskim¹⁰⁵. Od 4 października 1959 r. kierował Zaocznym Studium Nauczycielskim w Olsztynie¹⁰⁶. Udzielał się społecznie m.in. w oddziale Polskiego Towarzystwa Geograficznego, którego prezesem został w 1956 r.¹⁰⁷.

100 M. Płocica, *Sesja naukowa Związku Nauczycielstwa Polskiego w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 3 (1975) s. 402–403.

101 H. Nalewajk, *Związek Nauczycielskiego Polskiego*, s. 86.

102 ZAWMUW, Podanie do PWRN, Olsztyn, 15 października 1953, k. 15, 18.

103 A. Grycan, *Spojrzenie w przeszłość z dziejów doskonalenia zawodowego nauczycieli na Warmii i Mazurach*, „Kajet”, 4 (2008) s. 7.

104 Kondolencje, k. 4111-1, „Gazeta Olsztyńska”, 1979, nr 267, s. 4.

105 Biblioteka Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, zespół: *Zbiory Specjalne*, sygn. R-158/V/3, *Zatrudnienie w zakładach kształcenia nauczycieli*, k. 63, J. Sempioł, *Licea pedagogiczne*, s. 19, 144.

106 H. Nalewajk, *Związek Nauczycielskiego Polskiego*, s. 86.

107 Tenże, *Działalność oddziału PTG w Olsztynie w okresie XX-lecia (1955–1975)*, w: *XX-lecie PTG na Warmii i Mazurach. Materiały na sesję naukową z okazji dwudziestolecia działalności*, Olsztyn 1975.

Henryk Nalewajk za swoją aktywność zawodową i pozazawodową został odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, złotą odznaką ZNP i PTG, srebrną i złotą odznaką „Zasłużony dla Warmii i Mazur” oraz wpisem do Księgi Pamiątkowej „Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania”¹⁰⁸.

Zmarł 23 listopada 1979 r., jest pochowany na cmentarzu w Olsztynie przy ul. Poprzecznej kwatera 5/5/6 w rodzinnym grobowcu¹⁰⁹.

Refleksja końcowa

Przedstawiona biografia Henryka Nalewajka, pokazuje nie tylko jego identyfikację z zawodem nauczyciela, ale również określa momenty przełomowe w jego rozwoju zawodowym. Przełomy w rozwoju zawodowym Nalewajka uwarunkowane były kontekstem wewnętrznym i kontekstem zewnętrznym. Nalewajk świadomie kierował własnym rozwojem zawodowym. Jego biogram to przykład kariery poszukującej, w której ma miejsce zmienność zadań i miejsc pracy. Ujawniają się też mechanizmy samowiedzy i samokontroli. A poszczególne etapy rozwoju zawodowego stanowią integralną całość biegu życia. Nalewajk należał do pokolenia ludzi i nauczycieli, którym przyświecał etos misji, powołania. Przez potomnych został zapamiętany jako zasłużony pedagog, organizator oświaty na Warmii i Mazurach, człowiek wielkiej prawości i szlachetności, wzorowy nauczyciel i wychowawca, wielki przyjaciel młodzieży¹¹⁰.

Streszczenie: Artykuł opisuje przebieg życia Henryka Nalewajka (1906–1979), który był nauczycielem w szkołach powszechnych na Mazowszu, w szkołach zawodowych w Kieleckiem, organizatorem oświaty na Warmii i Mazurach. Jego życie nie było pozbawione przełomowych zdarzeń, które zmieniały jego myślenie i postępowanie, determinowały jego rozwój zawodowy. W pracy zaprezentowano etapy rozwoju zawodowego nauczy-

108 APO, zespół: Urząd Wojewódzki, sygn. 1253/15/791, Księga pamiątkowa Zasłużeni dla Oświaty i Wychowania (316), ob. Henryk Nalewajk, b. p.

109 Henryk Nalewajk, https://msipmo.olsztyn.eu/zck/?gmap=gpo&bbox=7434323.558110266,5945574.195780104,7497891.41857932,5975986.523271427&utm_source=i-MapClient&utm_medium=startPanel&utm_campaign=MSIPMOZCK2016, dostęp: 29.03.2023.

110 „Gazeta Olsztyńska”, 1979, nr 267, s. 4; tamże, 1979, nr 268, s. 6.

ciela w kontekście różnych uwarunkowań, w tym polityczno-oświatowych w II RP i w PRL. Wyszczególniono etap wyboru drogi zawodowej, etap przygotowania zawodowego, czyli wzrastania w rolę zawodową, okres rozpoczynania kariery zawodowej oraz etap dochodzenia do autonomii i profesjonalizmu w zawodzie nauczyciela.

Słowa kluczowe: Henryk Nalewajk, nauczyciel, etapy rozwoju zawodowego, przełomy w biografii.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół: Ministerstwo Oświaty, sygn. 1705.
Archiwum i Muzeum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Jolanta Wiczorek, *Monografia Liceum Pedagogicznego w Olsztynie*, praca dyplomowa wykonana pod kierunkiem dr Janiny Sempioł, Olsztyn 1988, mps.
Archiwum Państwowe w Olsztynie:
zespół Kuratorium Okręgu Szkolnego Olsztyńskiego w Olsztynie, sygn. 495/4, sygn. 495/15, sygn. 495/18, sygn. 495/53, sygn. 495/167
zespół: Inspektorat Szkolny w Olsztynie, sygn. 42/624/1, sygn. 42/624/4
zespół: Urząd Wojewódzki, sygn. 1253/15/791
Zakładowe Archiwum Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, zespół: Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, sygn. 3839.
Biblioteka Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, zespół: Zbiory Specjalne, sygn. R-158/V/3.

Opracowania

- Becker Z., *Jerzy Ostrowski 1897–1942 – wychowawca pierwszego pokolenia inteligencji chłopskiej na Mazowszu (we wspomnieniach współczesnych)*, „Notatki Płockie”, 2–3 (1982) s. 32–38.
Bondarczuk M., *Kronika Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Przasnyszu 1923–1993*, Przasnysz 1993.
Chmielewski W., *Edukacja nauczycieli po II wojnie światowej*, Warszawa 2007.
Chmielewski W., *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944–1956)*, Warszawa 2006.
Cierzniwska R., *Nauczyciel – wzrastanie w zawód w perspektywie pedagogicznej – autorska propozycja*, w: *Reformy edukacyjne w Polsce*, red. I. Michalska, G. Michalski, Skierniewice 2001.

- Filipkowski T., *Z dziejów szkolnictwa na Warmii i Mazurach w latach 1945–1949*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1 (1971) s. 29–57.
- Goliaszewska A., *Portrety naszych wsi Lipa*, „Głos Gminy Jednorózek”, 3 (2008) s. 17.
- Grycan A., *Spojrzenie w przeszłość z dziejów doskonalenia zawodowego nauczycieli na Warmii i Mazurach*, „Kajet”, 4 (2008) s. 7–14.
- Jakóbowski J., *Zarys teorii i rozwoju zawodowego nauczyciela*, Warszawa 1987.
- Jakubiak K., *Podstawowe wartości i ewolucja ideologii wychowawczej sanacji*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 7/8 (1998) s. 26–31.
- Jakubiak K., *Praca jako postawa twórcza obywatela w polskiej myśli filozoficznej i pedagogicznej czasów nowożytnych*, „Szkoła – Zawód – Praca”, 9 (2015) s. 11–27.
- Kaczmarczyk-Kiełb L., *Dobrowolski Stanisław*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998.
- Krasuski J., *Koncepcja szkoły średniej Jerzego Ostrowskiego*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne”, 11 (1996) s. 175–188.
- Krzywkowski C., *Wystawa Mazurska w Mławie*, „Mazowsze Płockie i Kujawy”, 3 (1926) s. 40–41.
- Kunat B., *Spełnieni, ale niedocenieni. Rozwój zawodowy nauczycieli plastyki*, Białystok 2016.
- Łukaszewicz B., *Olsztyn 1945–1985 zapis czterdziestolecia*, Olsztyn 1987.
- Magiera E., *Obowiązki kierownika szkoły powszechnej w Polsce w latach 1932–1939 w świetle zaleceń centralnych władz oświatowych*, „Pedagogika”, 1 (2018) s. 389–408.
- Miasto Przasnysz (*Dzieje Przasnysza od czasów najdawniejszych do Wskrzeszenia Państwa Polskiego*), „Mazowsze Płockie i Kujawy”, 11 (1927) s. 103–105.
- Nalewajk H., *Działalność oddziału PTG w Olsztynie w okresie XX-lecia (1955–1975)*, w: *XX-lecie PTG na Warmii i Mazurach. Materiały na sesję naukową z okazji dwudziestolecia działalności*, Olsztyn 1975.
- Nalewajk H., *Związek Nauczycielskiego Polskiego organizatorem doskonalenia zawodowego oraz ideowo-politycznego nauczycieli*, w: *Związek Nauczycielstwa Polskiego na Warmii i Mazurach. Materiały na sesję naukową z okazji trzydziestolecia działalności (do użytku wewnętrznego)*, Olsztyn 1975.
- Ostrowski J., *Żywa szkoła: zarys organizacyjny i metodyczny przyszłej szkoły średniej*, Warszawa-Kraków-Lublin-Łódź-Paryż-Poznań-Wilno-Zakopane 1927.
- Płocica M., *Sesja naukowa Związku Nauczycielstwa Polskiego w Olsztynie*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 3 (1975) s. 402–403.
- Radziszewska M., *Organizacja szkolnictwa w okresie pionierskim w Olsztynie przez Wydział Oświaty przy Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP (kwiecień – sierpień 1945)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1 (2019) s. 57–76.
- Ratuś B., *Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej 1944–1970. Działalność wychowawczo-dydaktyczna*, Warszawa-Poznań 1974.
- Sempioł J., *Licea pedagogiczne w województwie olsztyńskim 1945–1970*, Olsztyn 1983.

- Sempioł, *Organizacja, rozwój i efektywność dydaktyczna liceów pedagogicznych w województwie olsztyńskim w latach 1945–1970*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2 (1978) s. 279–297.
- Sobczak J., *Recepcja idei „nowego wychowania” w polskiej pedagogice okresu między wojnami*, cz. 2, Bydgoszcz 1979.
- Sowa P., *Po obu stronach kordonu. Wspomnienia*, Olsztyn 1969.
- Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lwów–Warszawa 1924.
- Sukertowa-Biedrawina E., *Ze wspomnień redaktora „Komunikatów”, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2 (1968) s. 315–355.*
- Szczepański J., *Mazowsze Północne podczas najazdu bolszewickiego w 1920 roku*, Płock–Warszawa 2020.
- Szkoda E., *Możliwości awansu społeczno-zawodowego nauczycieli w okresie Polski Ludowej i w warunkach obecnej reformy systemu edukacji*, w: *Reformy edukacyjne w Polsce*, red. I. Michalska, G. Michalski, Skierniewice 2001.
- Zygner L., *Mława w starej fotografii*, Mława 2013.